

Івасюк К.В. ТРАДИЦІЙНЕ ЖИТЛО УКРАЇНИ

На сьогоднішній день надзвичайно актуальною є проблема ідентичності. Ідентичність – це психологічне уявлення людини про своє «Я». Це уявлення характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальної самототожності і цілісності; ототожнення людиною самої себе з тими чи іншими топологічними категоріями (соціальним статусом, статтю, віком, нормою, групою). Дослідження традиційного житла дає можливість людині відчувати свою належність до певної культури.

Народна будівельна творчість – явище історичне, багатомірне, яке розвивалося у руслі поступу загальнолюдської цивілізації. Воно постійно відчувало вплив різних факторів суспільного, соціально-економічного, морального характеру, вибираючи на вікових шляхах найцінніше, формуючи принципи і тенденції масового житлового будівництва. Вони і визначали зовнішній вигляд, регіональну багатоваріантність, функціональну життєздатність української оселі.

У традиціях української хати ми бачимо безмежний прояв творчої сили народу, його досвіду, знань і художнього смаку. Народне житло було цікаве і оригінальне не тільки за формою, але й за внутрішнім змістом. Кожна річ, предмет у ньому, крім свого практичного значення мав ще й свій духовний образ. Завдяки цьому хата селянина ставала всім: і храмом, і рідним краєм, і батьківщиною, і матір'ю.

Хату етнографи та історики архітектури відносять до типу традиційного народного житла. Який має на всій території багато спільних рис, особливо коли йдеться про організацію його внутрішнього простору. Таку спільність, подібність бачимо у плануванні, співвідношенні архітектурних об'єктів. Всюди в українській хаті знаходимо однакове розміщення вікон, дверей на площі стін, схожість даху.

Окрім загальноукраїнської назви “хата”, існують інші: “хижа” – на Лемківщині, “хорони” – на Волинському Поліссі, “господа” і т.п.

Ставити хату не можна було на роздоріжжі, пожарищі, цвинтарі; на млиновищі, токовищі, гумнищі; там, де стався злочин або самогубство. У тому місці, де збиралися ставити хату, прив'язували корову чи якусь іншу тварину на ніч і за її поведінкою судили про місце; клали хліб (якщо не заберуть, не перевернуть, то буде добре) або сіль (як не набере вологи, то й хата буде суха). Проорювали ділянку ралом, сіяли зерно, якщо проростало – місце хороше.

Подекуди, вибираючи місце для хати, після заходу сонця, крадькома, щоб ніхто не бачив, насипали по чотирьох кутах обраної місцини невеличкі купки жита. Спочатку насипали жита там, де має бути покуть, потім там, де піч, далі – там, де сходяться причілкова і глуха стіни, і, нарешті, у тому кутку, де двері. “Якщо ж доторканою на ранок буде тільки та купка, що на покуті, то хату можна ставити на обраному місці, не боячись ніяких поганих наслідків, тому що сила покутя перемагає всіляку ворожу силу” [4, с. 91-92].

На місці старої хати можна ставити нову. Але таку саму або меншу, щоб не брати у хату те, що із стріхи скапає, бо скапає все добро. Не можна на старому дворіщі вирубувати дерева. Вибравши місце, його оборювали ралом, забивали кілки по “кутках”.

Вибране місце освячували. Закладаючи підвалини, під них клали гроші, вовну або ладан.

Збудовану хату освячували – посвяту випалювали, малювали чи вирізьблювали найчастіше на сволоці або стіні; зазначали день, місяць, рік, ім'я майстра-теслі або господаря; зображали поруч хрест, “кружальця” чи “зірки” (космогонічні символи). Хату освячували стільки разів, скільки переносили її на нове місце, а також за потребою.

До того як перейти в нову хату, топили в печі дровами, принесеними зі старої. Якщо полум'я ясне, у хаті новій житиметься добре, а як горить тьмяно – будуть сварки. Вимітали востаннє стару хату й перенесли сміття в нову, кликали й домовика. Першу ніч у новій хаті залишали ночувати kota, півня або якусь іншу тварину.

Господар уперше входив до нової хати з іконою, а господиня – з хлібом чи пирогами. На вхідчини йшли тільки запрошені. Гості на вхідчини приходили обов'язково з хлібом; переступивши поріг, промовляли: “Щоб ваша хата була тепла й багата, а в ній усі здорові!” під час застілля також співали. Спеціальних пісень на вхідчини, як і на толоку, не збереглося – співають родинно-побутових, таких як “Зелене жито”, “Зібралася кумпанія” та ін.

Будівництво хати, обладнання її, життя людей у ній пов'язані з численними обрядами, звичаями, повір'ями. В них відбито світогляд народу, його вірування, мистецький хист.

У минулому українська хата мала нерухомі меблі: піл, лави, полиці, жердки, які виготовлялися одночасно з хатою і становили з нею єдине ціле. Рухомі меблів було мало: стіл, ослін, скриня, колиска тощо. Майже четверту частину хати займала піч, розташована праворуч або ліворуч від дверей. У різних районах України печі мали різну конструкцію, були по-різному оздоблені ліпленими деталями, розписами, рельєфними та розмальованими полив'яними кахлями, витинанками. На печі сушили насіння, лікарське зілля, бавилися малі діти, лікувалися хворі, сиділи старі, які доживали віку. З особливою любов'ю оспівували піч у весільному обряді.

У найтеплішому кутку за піччю лаштували піл або ставили ліжко.

Інші частини хати, меблі та прикраси також мають не лише практичне, а й символічне магічне значення. Найважливішим, найпочеснішим місцем у хаті є покуть. За столом на покуті сидав дід чи батько. Тут саджали й дорогого гостя, молодих на весіллі. На покуті стояла діжа, накрита рушником, зажинок та обжинок, на Різдво – кутя та “дідух”.

«Покуть у хаті – майже те саме, що вівтар у церкві. На ньому обов'язково тримають образ, найчастіше

спасителя. Від покуття на чільній і причілковій стінах були прикріплені різьблені, мальовані чи інкрустовані полицки-божнички, на яких також стояли образи: Богоматір, Святий Миколай, Неопалима купина, Варвара, Параскева, Георгій, Пантелеймон та ін. Поряд із Спасителем та Богоматір'ю найулюбленишим був образ Святого Миколая – його вважали найдобрішим до всіх людей і до дітей зокрема. На покуті біля образів часом підвішували лампадки; на Полтавщині – “павука”, а під ним – “теремок” із соломи; підвішували писанки, голубків з паперу, соломи чи трісочок.» [6, с. 46-47]

Стіни прикрашали ще картинами, на яких було зображено козака Мамаю. Сцени з народного побуту тощо. Малювали їх, як правило, місцеві малярі, але часом їх, як і ікони, купували десь на ярмарку. Образи і картини у хаті завжди прибиралися рушниками. У піст – неясковими (постовими. Або буденними), а у свята – особливо на Різдво, Великдень, на весілля – найкращими.

На покуті сходилися лави. Одна з них називалася “холодною”, або “мерцьовою”. На неї клали покійника. Як і покуть, сакральністю позначений сволок: він з'єднує два світи – матеріальний і духовний. Його різьбили, подекуди сволок розмальовували квітами. На ньому клали випечений хліб, прикритий рушником, засушене зілля, книги, різні побутові дрібнички.

У давніх курних хатах вікна робили волокові (отвір засувався дощечкою), пізніше вставляли невеличкі гутні скельця або натягували бичачий міхур, і тільки згодом з'явилися вікна з рамами на чотири і більше шибок, які існують і донині.

У деяких районах вікна мали віконниці, оздоблені різьбою або розписами; всередині вікна також прикрашали витинанками. По всій Україні здавна на підвіконнях тримають вазони з квітами.

Жодна хата не обходилася без стола. Колись лави й столи у хаті були земляними, з часом стали дерев'яними; бувало, у дерев'яних столах були видовбані заглиблення – “миски” для їжі. Стіл стояв на покуті під іконами. Його вважали святим – тут клали хліб і сіль. Сторонніх речей класти не можна було; за дуже великий гріх вважалося покласти на стіл шапку. У свята стіл застеляли килимом. Під час весілля на столі стояли коровай, весільні хліби. На видному місці – посуд молодих, дві зв'язані ложки. Крім того, були поширені круглі низенькі столики, влітку їх виносили на подвір'я. За таким столиком їла родина.

У багатьох районах України замість стола використовували і скриню. У більшості районів Карпат прикрашали скрині різьбою, а в центральних – рослинними та сюжетними розписами. У скриню складали одяг, рушники, полотно, прикраси, посаг нареченої.

За звичаєм скриню ставили в хаті на видному місці, поряд зі столом, застеляли скатертиною, а на свято – килимом. Часто в хаті було й по дві скрині.

На широких лавах сиділи, працювали і відпочивали. У лавах часто робили отвори для гребеня чи кужілки. Давні поліські хати були обладнані системою жердок (гряд), на яких сушили дрова, одяг, нитки. Найчастіше жердки були над полом та перед піччю. У святкові дні на жердках вивішували найкращий одяг та тканини.

Оздоблення української хати немислиме без рушників, скатерок, килимів, ряден, ліжників, постілок.

Хата, прибрана рушниками, щедро вшитими червоними деревцями з птахами, навіть зимою нагадувала про літо, квіти, спів птахів.

Посуд, як і килим, рушник, мальовані стіни та різьблення, був оберегом. На стіні біля порога підвішували мисник (полиці з боковими стінками). На ньому тримали розмальовані миски та інший посуд. У багатьох районах України стіни хат всередині розписували.

На Поділлі розписували стіни хат і господарських будівель. Мастили й підводили призьби, вікна, печі, долівки переважно жовтою та червоною глиною. На порозі або над дверима часом прибивали підкову – “на щастя”. Взагалі поріг у народних уявленнях був пов'язаний з родиною, родом.

Отже, ознайомившись із найважливішими елементами інтер'єру традиційної української хати, бачимо їх практичну доцільність і естетичну досконалість, пов'язані з ними залишки давніх уявлень людини про навколишній світ, різного характеру вірування та забобони. Це наслідок того, що соціально-економічні умови, культурні традиції села залишалися незмінними протягом багатьох століть. Нині, коли науково-технічний прогрес охоплює й сільські регіони, особливо сферу будівництва, змінюються не лише способи спорудження житла, а й його форми. Відходить у минуле її символіка, чи набуває інших рис та звучання. Але в будь-якому разі її треба знати, пам'ятати, брати усе найкраще.

Звичайно, маються на увазі, по-перше, набуті суто системного характеру, коли протягом тривалого історичного часу всі речі домашнього вжитку знайшли своє найоптимальніше розташування, сприяючи таким чином продуктивній діяльності сільської людини. По-друге, йдеться про те, що розмаїття предметів загалом створює в оселі своєрідну атмосферу, освячену духовним світлом попередніх поколінь, які залишили сучасній селянській родині високі принципи працьовитості, людяності, любові до рідного краю.

Прилучаючись до спадщини предків, ми стаємо зрілішими, прозорливішими, впевненішими у собі, бо завжди відчуваємо пульс могутнього культурного пласту, на якому творимо сьгоднішні цінності. Лише усвідомивши себе учасниками цієї безперервної праці багатьох поколінь, люди відчувають відповідальність за долю рідного краю.

Звертаючись до минулого, ми не просто шукаємо, що “взяти” у ньому, запозичити для сьгоднішнього життя, а прагнемо пізнати самих себе, відкриваємо джерела високих моральних якостей людини.

Джерела та література

1. Атлантова Л., Шестакова О. Покуть в українській хаті // Укр. культура. – 2002. – № 4-5. – С. 39-41.
2. Богущ А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навчальний посібник. –

- К.: Вища школа, 1994.
3. Бондаренко Г. Хай ваша хата буде багата // Людина і світ. – 1994. – № 1. – С. 9-10.
  4. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 88-125.
  5. Данилюк А. Українська хата // Дзвін. – 1991. – № 4. – С.129-136.
  6. Данилюк А.Г. Українська хата. – К.: Наук.думка, 1991.
  7. Данилюк А. Добра, щедра піч твоя // Дзвін. – 2002. – № 9. – С. 124-132.
  8. Історія української культури. – К.: Либідь, 1994.
  9. Лахман Т. У своїй хаті і правда, і воля // Берегиня. – 2000. – № 4 (27). – С. 71-72.
  10. Лехман Т. Будова хати та народні вірування // Дзвін. – 2000. – № 4. – С. 148-149.
  11. Міфи України. За кн.Георгія Булашева “Укр.. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях.” / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2003.
  12. Наумко В.І. Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1993.
  13. Україна: енциклопедія / Автор-упорядник В.М.Скляренко та ін. – Харків: Фоліо, 2003.
  14. Українська минувшина, ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1993. – С. 8-24.
  15. Українське народознавство: навчальний посібник / за ред. С.П.Павлюка, Г.Й. Гориня. – Львів: Фенікс, 1994. – С. 438-534.
  16. Українська родина: Родинний і громадський побут / Упорядник Лідія Орел. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2000.
  17. Чайківський В.Т., Шевчук А.М. Роде наш красний. Народознавство в школі. Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство “Льонок”, 1993.
  18. Чепелик В. Материнська хата // Укр. культура. – 1992. – № 1. – С.9-10.
  19. Чепелик В. Садиба, хутір, село і пісня // Укр.. культура. – 1992. – № 5. – С. 3-5.

Ищенко Н.А.

К ВОПРОСУ О МИФОТВОРЧЕСКОМ ПОТЕНЦИАЛЕ ВОЕННОГО ДИСКУРСА

Военный дискурс обладает огромным мифотворческим потенциалом, так как война является сакральной историей для любой страны и относится к событиям, подчеркивающим этническую границу. Вместе с тем в отечественном и зарубежном литературоведении отсутствуют системные исследования мифотворческого потенциала военного дискурса, что зачастую приводит к идеологически обусловленным оценкам военного мифотворчества. Не умаляя значимость идеологии в формировании военных мифов, мы, тем не менее, считаем необходимым расширить представление о механизме их формирования и функционирования в национальной и мировой культуре.

«Коллективная память» охватывает лишь те события прошлого, которые имеют огромное ценностное значение для данного общества – они служат идеологической основой групповой идентичности и позволяют членам группы четко отличать себя от других. Иными словами, речь идет о ключевых, знаковых исторических событиях. Производя определенный отбор, миф делает акцент в особенности на те события или ситуации, которые подчеркивают, прежде всего, этническую границу, отличают одни народы от других, т. е. "нас" от "них". Обычно это – конфликты, переселения, межкультурные контакты, политическая и культурная иерархии. Но более всего такой цели служит образ коллективной травмы (голод, эпидемия, поражение в войне, геноцид и пр.), который заставляет группу особенно остро ощущать свою уникальность и способствует ее солидарности. Это призвано породить у членов группы чувство своей особенности и нередко превосходства над другими группами [13, с. 121].

Компенсаторная функция мифа и заключается в том, что, оперируя таким архаическим понятием, как циклическое время, миф позволяет преодолевать "ужас истории", объясняя, что нынешние невзгоды не вечны. Но для этого люди нуждаются в памяти – они должны не только помнить о славе предков, но и следовать морально-этическим нормам, доставшимся от предков. Все это и содержится в мифе. Миф позволяет идентифицировать себя с предками, и поэтому он нагружен символами причастности, идентичности. Опираясь на такие оппозиции, как раньше/позже, коренной житель/пришелец, отсталый/цивилизованный, покоренный/завоеватель и пр., миф вносит порядок в первозданный хаос. Тем самым миф не только задает социальные и культурные границы, но и создает определенную групповую соподчиненность.

Надо отметить, что события, ставшие национальными символами, постоянно оживляются в памяти нации: им посвящаются стихи и романы, они звучат в музыке, оживают в живописных полотнах и мемориалах, представляются в музеях, воспроизводятся во время массовых праздников и ритуалов. Это – та самая актуализация "первоначал", о которой писал Элиаде в применении к архаическим культурам [14, с. 23-24]. Такому заключению в применении к современности вовсе не противоречит то, что здесь речь идет о последовательных событиях, четко локализованных во времени. Ведь, во-первых, это – такие события (революция, кровопролитная война), которые позволяют группе считать себя как бы заново рожденной. Во-вторых, время при этом воспринимается как свернутое, спрессованное, и все ключевые исторические события как бы относятся к его истокам. Таким образом, ключевые исторические события или особенности культуры – это не просто некие фоссилизированные данности; они являются важными символами, создающими основание для идентичности.

М. Могильнер в поиске «явного признака соприкосновения с областью мифологического» находит его в «удивительной красочности и насыщенности нашего представления о феномене, о котором нам известно,